

Publikace, kterou držíte v ruce, vznikla ve druhém pololetí roku 2008. Je kolektivním dílem pracovní skupiny k genderové statistice a jejím příspěvkem k plnění úkolu daného usnesením vlády č. 540/2008 ze 14. května 2008 k Souhrnné zprávě o plnění „Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí žen a mužů“, konkrétně bodu 1.9.: „Pokračovat ve veřejné diskusi o problematice rovných příležitostí žen a mužů s cílem seznámit českou veřejnost se státní politikou rovných příležitostí žen a mužů a jejími cíli“. Na publikaci se podíleli zástupci Českého statistického úřadu, Úřadu vlády, Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva zdravotnictví ČR, Ministerstva spravedlnosti ČR, Generálního ředitelství vžeňské služby ČR, Ústavu pro informace ve vzdělávání ČR a Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky. Díky všem výše uvedeným a několika dalším institucím bylo možno podklady pro publikaci shromáždit a předložit Vám publikaci v takové podobě, v jaké ji nyní držíte v ruce.

Vzhledem k tomu, že plánujeme její opakované aktualizované vydání (případně opět s anglickou verzí), budeme velmi vděční za jakékoli Vaše připomínky, návrhy a náměty na zlepšení publikace. Lze je směřovat buď na Český statistický úřad (Samostatné oddělení specifických statistik obyvatelstva); Mgr. Marek Řezanka, telefon: 274 054 075; e-mail: marek.rezanka@czso.cz, nebo na Úřad vlády, konkrétně Ing. Vladimír Mašek, telefon: 224 002 515; e-mail: masek.vladimir@vlada.cz

ŽENY A MUŽI

datech

Obsah

Úvod	II–XI
Tabulky a grafy	
Kapitola 1: Obyvatelstvo, rodiny a domácnosti	2
Kapitola 2: Zdraví	16
Kapitola 3: Vzdělání	28
Kapitola 4: Práce a mzdy	34
Kapitola 5: Sociální zabezpečení	60
Kapitola 6: Soudnictví a kriminalita	66
Kapitola 7: Veřejný život a rozhodování	72
Kapitola 8: Věda, technologie a informační společnost	80
Seznam základních genderových pojmů	84
Seznam zkratek	90

Tato publikace přináší statistická data, která vypovídají o současném postavení žen a mužů v České republice. Statistika vždy sledovala vybrané ukazatele v členění podle pohlaví. Zejména to platí pro demografickou statistiku, která zjišťuje odlišnosti vázané spíše na fyzicko-biologické rozdíly populace a vymezené kategorií „pohlaví“. Ty však jsou v podstatě dané, jen málokdy ovlivnitelné a demografie až zprostředkovatelně vypovídá i o jejich sociálních důsledcích. Rozdíly mezi ženami a muži jsou charakteru biologického a sociálního. Pohlaví se vztahuje k biologickým rozdílům. Pojem gender odkazuje právě na sociální rozdíly mezi ženami a muži. Pro tento výraz nemá prozatím čeština adekvátní ekvivalent. **Gender¹⁾ se vztahuje k sociálním rozdílům a k těm vztahům mezi ženami a muži, které jsou získané, měnitelné v čase a široce se liší uvnitř jednotlivých kultur i mezi nimi.** Tyto rozdíly a vztahy jsou sociálně konstruované a získané prostřednictvím socializačního procesu. Jsou obsahově specifické a mohou být modifikovány. Ukazuje se, že na rovné postavení žen a mužů mají stále více vliv především tyto kulturně a sociálně podmíněné, konstruované faktory, tj. takové, které se mohou v čase i prostoru měnit a různit se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami navzájem. Nejsou tedy přirozeným, daným rozdílem mezi ženami a muži, ale dočasným vývojovým stupněm sociálních vztahů. Genderové role jsou vytvářeny získaným (navyklým, naučeným) chováním příslušné společnosti, komunity nebo sociální skupiny, které lidi předurčuje pojímat aktivity, úkoly a odpovědnosti jako ženské nebo jako mužské. Toto chování je ovlivněno věkem, společenskou třídou, rasou, etnikem, kulturou, vírou nebo jinou ideologií a geografickým, ekonomickým a politickým prostředím. Změny v genderových rolích často nastanou jako důsledky ekonomických změn, změn přirozených nebo politických okolností, včetně změn v důsledku rozvojové pomoci, strukturálních změn nebo změnou založenou na národních nebo mezinárodních tlacích.

Uvnitř příslušného společenského kontextu mohou být genderové role proměnné nebo neměnné, podobné nebo odlišné, doplňující se nebo konfliktní. Jak muži, tak ženy hrají ve společnosti několikeré role – produktivní, reprodukční a řídicí. Muži se obvykle považují za živitele, jsou

1) Tento i další pojmy jsou vysvětleny v níže uvedeném přehledu základních genderových pojmů.

schopni obětovat více času roli výrobce (produktivní role) a ze svých četných rolí hrají v daný čas jen jednu. Oproti mužům ženy často zajišťují druhotný pracovní příjem. Svě role hrají současně a musí se vypořádávat s konkurenčními nároky na svůj omezený čas. Ženská pracovní doba a flexibilita jsou tím pod mnohem větším tlakem. Pokud muži a ženy historicky hrají ve společnosti různé role, jsou často vystaveni velmi odlišnému kulturnímu, institucionálnímu, fyzickému a ekonomickému tlaku, mnohdy zakořeněnému v podobě systematické nerovnosti a diskriminace. **Role žen a mužů se v současných společnostech a institucích zásadně liší.** Podle toho se též liší jejich potřeby. Lze určit v zásadě dva typy potřeb: praktické, vyvolané aktuálními podmínkami a strategické, umožňujícími ženám a mužům vykonávat genderové role, které jim společnost určila. Ty se liší se v závislosti na specifickém, sociálním, ekonomickém a politickém kontextu, v němž jsou formulovány. Zpravidla se soustřeďují na rovný přístup k pracovním příležitostem a výcviku, rovné mzdy za práci srovnatelné hodnoty, právo na vlastnictví půdy a kapitálu, ochranu proti sexuálnímu obtěžování v zaměstnání a domácímu násilí, svobodu rozhodování mít děti. Jejich naplnění vyžaduje změnu tradičních zvyků a postojů společnosti.

Gender vychází z konceptu rovných příležitostí pro muže a ženy, který říká, že všechny lidské bytosti mohou svobodně rozvíjet své schopnosti a využívat příležitosti bez omezení, která mohou přinášet genderové role nebo jakékoliv bariéry pro účast v ekonomickém, politickém a sociálním životě na základě pohlaví. **Genderová rovnost, neboli rovnost mezi ženami a muži, se obecně vztahuje k rovnosti v právech, v povinnostech a příležitostech žen a mužů, dívek a chlapců. Nejde jen o ženskou záležitost, týká se i mužů.** Neznamená to, že ženy a muži jsou stejní, ale že rozsah práv žen a práv mužů, rozsah jejich povinností a příležitostí nezávisí na tom, zda se narodili jako ženy nebo jako muži. **Rovnost mezi ženami a muži je záležitostí lidských práv. Vyrovnaná účast žen a mužů v každé oblasti života představuje důležitou podmínku rovnosti mezi ženami a muži.** Je třeba oběma vyrovnávat jejich vzájemně faktické příležitosti ve všech rozhodujících společenských oblastech.

Prvním krokem je odhalit nerovnosti v postavení a odstraňovat diskriminace. Výzkumy potvrdily, že rozdíly dopadů na ženy a muže jsou růz-

né. V reakci na toto zjištění začalo být legitimním vytváření specifických programů pro ženy a programů zaměřených na rovnost žen a mužů. Zvyšující se zaměstnanost a zvyšující se úroveň vzdělání žen jsou bezesporu příznaky jejich sebeuvědomování a emancipačních snah, které zejména v posledním desetiletí akcelerují, především ve vyspělých zemích. Ženy, stále více vzdělanější, se stále více a častěji zapojují do pracovního procesu a realizují se tak i v této oblasti. To vše bez ohledu na dopady a důsledky, které to má pro jejich rodinu a plnění mateřské role.

Máme-li se pokusit o předpoklad dalšího vývoje, lze očekávat, že tento nastoupený trend bude dále pokračovat a zasáhne i další země, které budou následovat vývoj v nejvyspělejších státech. Ženy se vzrůstající úrovní svého vzdělání získají potřebu realizovat se více i v zaměstnání a rodinný život a mateřství budou častěji přizpůsobovat profesní kariéře. Budou nuceny hledat způsoby, jak skloubit tyto dvě oblasti, a to ovlivní i reprodukční chování a způsob rodinného života. Uvedené tendence již započaly a nelze počítat, že by v dohledné době došlo ke zvratu, naopak, spíše zesílí, budou četnější a rozšíří se, tak, jak bude postupovat civilizační, vědecký a kulturní pokrok. Současný vývoj v chápání problematiky postavení žen a mužů ve společnosti znamenal posun od jeho pojetí ve smyslu „ženské otázky“ a někdy dokonce až poměrně radikálního feminismu k pojetí rovnovážného postavení obou pohlaví ve smyslu rovných šancí, tak, jak o něm uvažuje teorie genderu.

Nově vzniklý obor, tzv. genderová statistika, má poskytovat data pro genderové analýzy, které diagnostikují rozdíly mezi ženami a muži v podmínkách, potřebách, úrovni participace, přístupu ke zdrojům a vývoji, kontrole majetku, rozhodovacích pravomocích atd. v kontextu jím určených genderových rolí. Ukazují tak jejich specifické aktivity, podmínky, potřeby, jejich přístup ke zdrojům (zejména finančním) a možnosti řídit je, stejně tak jako jejich přístup k rozvojové podpoře a rozhodování. **Genderová analýza zkoumá tyto vazby a další faktory v jejich širším společenském, ekonomickém a politickém kontextu** a v kontextu životního prostředí. **Je nástrojem diagnostikujícím rozdíly mezi ženami a muži.** Genderové analýzy jsou prvním krokem v genderově senzitivním plánování, zlepšujícím genderovou rovnost. Genderová analýza se neomezuje pou-

ze na identifikaci rozdílů. Mnohem významnější je rozpoznávání podnětů genderových vztahů a určování změn, které je třeba k dosažení rovnosti provést institucemi. **Genderový mainstreaming** podporuje rovnost mezi ženami a muži ve všech aktivitách a politikách na všech úrovních, bere v úvahu jejich možný efekt na situaci žen a mužů. Je celosvětově prosazovanou metodou vyrovnávání příležitostí žen a mužů. Rozumí se jím postup, kterým je veškeré veřejné rozhodování, včetně činností, které mu předcházejí nebo s ním souvisejí, tj. zejména provádění analýz a vyhodnocování, striktně podřízováno požadavku, aby konečné rozhodnutí napomohlo vyrovnat příležitosti žen a mužů. Rozhodnutí, které by vyznělo v neprospěch této vyváženosti, musí být doplněno vhodným opatřením, které důsledky vlastního rozhodnutí v oblasti rovnosti eliminuje.

Je to postup odhadování dopadů plánovaných akcí – včetně legislativy, koncepcí nebo programů – na ženy a muže, a to ve všech oblastech a na všech úrovních. Je to strategie k tomu, aby se zájem o ženy, stejně tak jako o muže, stal integrální součástí přípravy, implementace, monitoringu a vyhodnocování koncepcí v politické, ekonomické a sociální sféře tak, aby z nich ženy a muži profitovali stejným dílem. Cílem je dosáhnout genderové rovnosti příležitostí. Dobře prováděný genderový mainstreaming potřebuje nové strategické nástroje a přizpůsobení již existujících, ke kterým patří i **nové posuzování statistických údajů a začlenění pohlaví jako rozlišovacího znaku.**

Kroky, směřující k rovnosti žen a mužů, předpokládají:

- ❖ Rozpoznat realitu žen a mužů v různých etapách životního cyklu a v různých sociálních a ekonomických skupinách.
- ❖ Diskutovat o tom, co je dobré a co je špatné v životě žen a mužů.
- ❖ Rozhodnout, zda jsou identifikované rozdíly a podobnosti mezi ženami a muži přijatelné.
- ❖ Identifikovat problémy vztahující se k existujícím nerovnostem a klíčové příčiny těchto problémů.
- ❖ Stanovit cíle k dosažení rovnosti v různých sférách společnosti.
- ❖ Aktivně pracovat k dosažení rovnosti.

Statistiky, týkající se žen a mužů, jsou v tomto procesu nezbytné s cílem:

- ❖ Informovat o situaci.
- ❖ Přesvědčit politiky a prosadit změny.
- ❖ Inspirovat.
- ❖ Poskytnout nezaujatá data pro přijetí opatření.
- ❖ Monitorovat a vyhodnocovat politiky a přijatá opatření.

Statistiky k problematice pohlaví předpokládají, že:

- ❖ Všechny statistiky týkající se jednotlivců budou členěny podle pohlaví.
- ❖ Všechny proměnné veličiny a jiné charakteristiky budou analyzovány a předkládány tak, že pohlaví bude představovat primární a hlavní klasifikaci.
- ❖ Ve všech statistikách, kde to je z podstaty věci možné, se budou odrazet problémy obou pohlaví.

Všechny statistiky, týkající se osob, by měly být primárně sledovány podle pohlaví. To vyžaduje úzkou a neustálou spolupráci mezi uživateli a producenty statistik. Uživatelé, hlavně politici, plánovači a nevládní organizace, odpovídají za identifikaci problémů a otázek týkajících se žen a mužů ve společnosti, stanovení potřeb pro zlepšení a za specifikaci cílů rovnosti obou pohlaví. Na základě těchto informací **statistikci odpovídají za zjištění potřeb statistických údajů z různých oblastí a za vypracování soupisu potřebných statistik a ukazatelů. Dalším úkolem pro statistiky je kompilovat dostupné statistiky relevantní pro tyto potřeby a předložit informace způsobem, který je vhodný pro uživatele.** Důležité je rozšiřovat statistiky mezi různé skupiny uživatelů a věnovat větší pozornost aspektům pohlaví. Úzká a trvalá spolupráce mezi uživateli a statistiky je pro to hlavní podmínkou. Právě uživatelé znají reálné problémy.

Národní akční plán rovných příležitostí žen a mužů České republiky je součástí každoroční Souhrnné zprávy o plnění „Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí žen a mužů“ (www.vlada.cz). Vychází z Pekingské akční platformy - programového dokumentu OSN, který identifikuje 12 kritických oblastí, v nichž jsou ženy diskriminovány a obsahuje řadu opatření na odstranění tohoto stavu. Rovněž vychází

z Plánu pro dosažení rovného postavení žen a mužů v EU pro roky 2006 – 2010, který uvádí šest prioritních oblastí:

- ❖ Dosažení stejné ekonomické nezávislosti pro ženy a muže
- ❖ Podpora sladění pracovního, soukromého a rodinného života
- ❖ Podpora rovné účasti žen a mužů na rozhodovacím procesu
- ❖ Odstraňování násilí založeného na pohlaví a obchodování s lidmi
- ❖ Odstranění stereotypů ve společnosti týkajících se pohlaví
- ❖ Podpora rovného postavení mužů a žen mimo EU; ale zároveň také stanovuje sedm opatření k nápravě stavu:
 - ❖ jasný politický závazek prosazovat rovnost žen a mužů,
 - ❖ zlepšení institucionálního zabezpečení politiky rovnosti žen a mužů,
 - ❖ využívání programů EU pro prosazování rovnosti žen a mužů,
 - ❖ podpora sociálního dialogu (spolupráce se sociálními partnery),
 - ❖ podpora rozvíjení rozpočtování z hlediska rovnosti žen a mužů,
 - ❖ posilování účinnosti právních předpisů,
 - ❖ sledování dosaženého pokroku prostřednictvím statistických ukazatelů.

Na základě uvedených priorit a opatření stanovuje národní akční plán 45 opatření v sedmi oblastech:

- ❖ prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže jako součást politiky vlády,
- ❖ právní zabezpečení předpokladů rovných příležitostí pro ženy a muže a zvyšování úrovně právního vědomí,
- ❖ zajištění rovných příležitostí žen a mužů v přístupu k ekonomické aktivitě,
- ❖ vyrovnání sociálního postavení žen a mužů pečujících o děti a potřebné členy rodiny,
- ❖ zohledňování žen z hlediska jejich reprodukční funkce a fyziologických odlišností,
- ❖ potlačování násilí páchaného na ženách,
- ❖ sledování a vyhodnocování účinnosti uplatňování principu rovného postavení žen a mužů.

Vláda České republiky každoročně hodnotí plnění tohoto plánu a opatření aktualizuje.

Tato publikace si klade za úkol přinést co nejširšímu spektru uživatelů vybraná základní data, vztahující se k problematice postavení žen a mužů, která má v současné době statistika k dispozici.

Odkazy na [www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi ke genderové problematice obecně:](#)

Český statistický úřad: www.czso.cz (analýzy, časové řady, ediční plán publikací, ad.)

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR: www.mpsv.cz

Úřad vlády: www.vlada.cz

Zaostřeno na ženy a na muže

(<http://czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/p/1413-07>)

Tematicky je publikace členěna na osm kapitol:

1. Obyvatelstvo, rodiny a domácnosti

Odkazy na [www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:](#)

Demografický informační portál (www.demografie.info)

Demografická příručka

(<http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/4032-06-2006>)

Statistická ročenka ČR

(<http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/10n1-07-2007>)

Cizinci v České republice

(<http://czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod>)

Genderové statistiky

(http://czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/gender_uvod)

2. Zdraví

Odkazy na [www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:](#)

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR: www.uzis.cz

Státní zdravotnický ústav: www.szu.cz

Národní program boje proti AIDS v České republice:

<http://www.aids-hiv.cz/>

Pracovní neschopnost pro nemoc a úraz 2007

(http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/3305-07-za_rok_2007)

Souhrnné informace o obyvatelstvu

(http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_lide)

3. Vzdělávání

Odkazy na [www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:](#)

Ústav pro informace ve vzdělávání: www.uiv.cz

Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele

(www.uiv.cz/rubrika/98)

Výsledky ad hoc modulu 2003 o celoživotním vzdělávání v r. 2003

(www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/3119-04)

4. Práce a mzdy

Odkazy na [www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:](#)

Publikace za kapitolu Práce a mzdy na ČSÚ

(<http://czso.cz/csu/edicniplan.nsf/aktual/ep-3#31>)

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR:

<http://portal.mpsv.cz/sz/stat>

Trh práce v ČR za roky 1993–2007

(http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/3103-08-1993_az_2007)

5. Sociální zabezpečení

Odkazy na [www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:](#)

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR: www.mpsv.cz

Vybrané údaje o sociálním zabezpečení 2004

(http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/publ/3202-05-za_rok_2005)

6. Soudnictví a kriminalita

Odkazy na **www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:**

Ministerstvo vnitra ČR: www.mvcr.cz

Ministerstvo spravedlnosti ČR: www.msp.cz

Soudnictví ČR (<http://portal.justice.cz>)

7. Veřejný život a rozhodování

Odkazy na **www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:**

Volební statistika ČSÚ (www.volby.cz)

8. Věda, technologie, informační společnost

Odkazy na **www-stránky a publikace s rozšířenými informacemi:**

Ukazatele výzkumu a vývoje 2006

(http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/9601-07-za_rok_2006)

Informační technologie

(http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/informacni_technologie_pm)

Oproti minulému vydání se zde neobjevují některé tabulky a grafy (důvody jsou různé: aktuální data nejsou k dispozici, nemají dostatečnou vypovídací hodnotu či oproti minulému vydání nezaznamenala vývoj v čase). Naopak, některé tabulky a grafy se zde objevují nově (týká se to především kapitol Zdraví, Sociálního zabezpečení či Vědy, výzkumu a vývoje).

Publikované tabulky a grafy přináší výběr statistických údajů za uveденé tématické oblasti. Není to přehled vyčerpávající a je také omezený tím, která data v současné době statistika může poskytnout. Na následující adrese najdete jak odkazy na současnou brožuru, tak i na brožury z let minulých a jiné publikace zpracovávající genderově citlivá data. Dále jsou zde aktualizována data za jednotlivé oblasti:

http://czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/gender_uvod

Věříme, že publikace přinese uživatelům přehledné informace a uvítáme i další spolupráci s nimi na problematice genderové statistiky.

Tento i další pojmy jsou vysvětleny v níže uvedeném přehledu základních genderových pojmů.